

Remiss Sveriges museum om Förintelsen

- Kulturförvaltningens yttrande

Innehåll

Remiss Sveriges museum om Förintelsen	1
Inledning: Remiss Sveriges museum om Förintelsen	3
Sammanfattning av yttrande	4
Övergripande synpunkter.....	4
Historik	6
Varför Malmö	9
Om vilka handlar museet?.....	10
Det nya museets innehåll	10
Skapande av samlingar/samlingarnas innehåll	10
Forskning	11
Kunskapsförmedling/Kunskapsutveckling	12
Pedagogiskt uppdrag	12
Byggnad/placering.....	12

Inledning: Remiss Sveriges museum om Förintelsen

Malmö är en tät stad, med korta avstånd och närhet mellan människor. Det är en stad med invånare från alla världens hörn, och så har det varit även historiskt. Många har egna erfarenheter av flykt, och malmöborna deltog aktivt på individnivå i samband med flyktingsituationen 2015, som 1945. Öresund knyter Malmö och Skåne nära Danmark där såväl handelsförbindelser som släktrelationer knutits, och knyts. Men även kontakter och händelser i hela Södra Östersjön-området, har präglat Malmö och Skåne – som därmed utgör porten till Sverige från kontinenten.

Malmö stad välkomnar Sveriges museum om Förintelsen

Malmö stad föreslår att Sveriges museum om Förintelsen placeras till Malmö. Det var till Malmö merparten av de överlevande kom, och därför finns det ett antal historiska platser i staden som har anknytning till detta. Här finns många av överlevandarnas berättelser genom förhör, fotografier och filmer från mottagandet, samt även malmöbornas berättelser. Det finns ett antal aktiva föreningar i Malmö med anknytning till Förintelsen, såsom Förintelsens ögonvittnen, Judiska Kulturföreningen 1945 (tidigare benämning Föreningen 1945-års Räddade Judar), Romskt informations- och kunskapscenter (RIKC) –m. fl som i sin tur har stora nätverk. Vid Malmö Museer, Malmö Konstmuseum och Stadsarkivet finns unika arkiv och samlingar – liksom vid t ex Universitetsbiblioteket i Lund och Kulturhistoriska föreningen i Lund. Vidare finns kontakt och samarbete även med Dragör museum som bevarar minnen från den judiska flykten 1943. I Skåne finns berättelserna om nazister som tog sig vidare på flykt undan rättvisan, akademien i Lund som motsatte sig judiska kollegor som sökte skydd, permittenttrafiken av tyska soldater via Trelleborg, osv. Men även mobilisering av civilbefolkningen för att försöka hjälpa.

Malmö var en viktig plats och tillflyktsort även under kriget, som vid den judiska befolkningens flykt i okt 1943, för flyende motståndsmän, och underrättelse- och motståndsrörelsen. Det kan nämnas att dåvarande chef för Malmö Museer och några medarbetare var medlemmar i den sk Tisdagsklubben, vilket påverkade hans snabba beslut att ställa museets lokaler till förfogande för mottagande och sjukhus. Många av de överlevande och flyktingar stannade kvar i staden och etablerade ett nytt liv, andra fördes till flyktingförläggningar runt om i Skåne och andra delar av Sverige, som i sin tur bär på sin för Sverige viktig historia. Då Malmö är den stad i Sverige som har störst romsk befolkning, och då många har personliga erfarenheter från Förintelsen samt starka europeiska förbindelser antingen direkt eller via sina anhöriga, skulle ett Förintelsemuseum i Malmö ha stor betydelse både för den judiska och den romska befolkningen inte bara i Sverige utan för hela Europa.

Vidare har Malmö stora besöksströmmar. Malmö Museer är ett av Sveriges mest besökta museer och är med sina nästan 500 000 årliga besökare, varav 160 000 är barn och unga, ett av de största museerna utanför Stockholm. Besökarna kommer från staden, regionen, Sverige i övrigt, Norden och internationellt. Stadsarkivet är det arkiv i Norden som tar emot flest besök, under 2019 ca 55 000. Båda institutionerna har valt att arbeta på ett nydanande sätt, i interaktion med sina besökare och möjliga besökare, i samspel med föreningslivet, och genom att delta aktivt i samhällsutvecklingen. På Stadsarkivet invigs under hösten 2020 det nya Dawit Isaakbiblioteket, Sveriges första renodlade bibliotek för förbjuden litteratur. Det finns ett upparbetat samarbete med såväl Malmö Universitet som Lunds universitet samt kontakt med andra universitet i Öresundsregionen och Södra Östersjön.

Sammanfattning av yttrande

Malmö stad anser att det är angeläget att inrätta ett Sveriges museum om Förintelsen och Sveriges roll under andra världskriget. Detta måste dessutom ske skyndsamt med tanke på de överlevande och andra viktiga vittnens idag höga ålder.

Malmö stad ställer sig mycket positiv till att Sveriges museum om Förintelsen placeras till Malmö. Staden kan i detta vara behjälplig med tomtmark alternativt finna en lämplig historisk byggnad som med ombyggnad kan fungera som attraktiva lokaler. Staden kan även omgående erbjuda tillfälliga lokaler, och samarbete under en etableringsfas utifrån Malmö Museers och Stadsarkivets kompetenser och resurser. Här finns även ett föreningsliv som kan utgöra en aktiv part och omistlig del i utvecklingen av ett unikt museum. Malmö universitet är en värdefull resurs och samarbetspart, liksom Lunds universitet och Raoul Wallenberg Institutet.

Yttrandet har stämts av med:

Judiska församlingen, Malmö

RIKC – Romskt informations- och kunskapscenter

Malmö universitet

Malmö stad/stadsbyggnadskontoret

Raoul Wallenberg Institutet, Lund

Region Skåne, kulturförvaltningen

Följande remissinstanser ingår i Malmö stad/kulturförvaltningens yttrande:

Malmö Stadsarkiv

Malmö Museer

Malmö Konstmuseum

Rörelsernas museum

Övergripande synpunkter

- Utredningens förslag om att inrätta ett Sveriges museum om Förintelsen, och om Sveriges roll under andra världskriget är angeläget och positivt. Tiden strax innan kriget och efter bör inkluderas. Museet bör ha fokus på just detta, och inte på mänskliga rättigheter i en mera generell mening. Detta kan dock behandlas genom programverksamhet i samarbete med andra aktörer.
- Det föreslagna uppdraget är bra och tydligt.
- Det är viktigt att det nya museet speglar alla de överlevandes och deras efterlevandes historia, också för de som kom hit efter 1945.

- Det är som utredningen framhåller av yttersta vikt att skyndsamt inrätta museet, med tanke på de överlevandes ålder och tiden som förflutit sedan krigsslutet. Även för att samla in berättelser och material från andra vittnen, som exempelvis bussförare, sjukvårdspersonal och deras barn och barnbarn.
- Museet bör vara en egen myndighet för att möjliggöra en verksamhet som inte behöver ta hänsyn till en annan organisationskultur och dess rutiner och traditioner, utan stå fri att finna nya former. Sveriges museum om Förintelsen ska vara forskningsbaserad, samarbeta i nätverksstrukturer, vara inkluderande, interaktiv i samverkan med föreningsliv och samhälle, samt offensiv och innovativ. Det är viktigt att verksamheten utvecklas på ett nydanande sätt. Museet måste värnas för oönskade påtryckningar, vilket t ex kan vara av politisk, ekonomisk, eller varumärkeskaraktär.
- Ett delat ansvar mellan Kulturdepartementet och Utbildningsdepartementet skapar otydlighet i en rad viktiga frågor. Malmö stad förordar Kulturdepartementet som ansvarigt. Det är dock ytterst viktigt att det finns ett nära samarbete mellan de båda departementen avseende museet.
- Det är angeläget att det nya museet erkänner och arbetar med frågan om Förintelsen rörande både judar och romer. Romernas perspektiv på och erfarenheter av Porajmos/Samudaripen, de romska begreppen för Förintelsen behöver synliggöras. Detta arbete måste inkludera möjlighet till medengagemang från enskilda, föreningar och organisationer. Även andra grupper (ex. funktionsvarierade, HBTQ-rörelsen) som utsattes för Förintelsen ska lyftas fram. I de dialogmöten som Rörelsernas museum haft med civilsamhällets organisationer lyfts ofta frågor kring rätten till sin egen historia och det positiva i känslan av ägandeskap och delaktighet i verksamheten.
- Det nya museet ska vara starkt kopplat till universitet och högskolor, både nationellt och internationellt, för att få den status och hålla den kvalitet som krävs samt för att stimulera ny forskning. Museet föreslås utgöra en nod för forskning kring Förintelsen och Sveriges roll under andra världskriget. Detta genom att arbeta tvärdisciplinärt, nätverksbaserat nationellt och internationellt, inkluderade med omgivande samhälle och utveckla innovativa lösningar för tillgänglighet, interaktion, och problematisering.
- Det är viktigt att museet arbetar med arkiv-, biblioteks-, och museimaterial, och har egen kompetens för detta. Museet ska arbeta såväl nationellt som internationellt avseende detta.
- Byggnaden ska hålla ikonkvalitet genom sin estetiska och funktionella utformning, och vara ett besöksmål utifrån sitt arkitektoniska värde. Det kan vara en helt ny byggnad, eller en omvandlad äldre. I Malmö finns ett antal byggnader och områden av nyskapande arkitektur, t ex Turning Torso, BO01, Emporia och World Maritime University – det sistnämnda med en spektakulär tillbyggnad av befintlig byggnad. Mot bakgrund av detta skulle Malmö välkomna ytterligare en intressant och för ändamålet anpassad byggnad. Det finns tomtmark i centrala lägen som har tydlig historisk anknytning som staden kan ställa till förfogande.

- Det saknas till stor del beskrivning av innehållet i museets publika och utåtriktade verksamhet samt interaktionen med besökare och civilsamhället. Malmö föreslår att organisationskommittén får till uppgift att utföra fördjupning av organisation, publikt innehåll och ekonomi under 2021.
- Det måste avsättas resurser att hålla basutställningen intakt över tid avseende slitage, teknik mm – en utställning blir snabbt föråldrad. Vidare behöver den kontinuerligt revideras utifrån ny forskning. Vandringsutställningar kräver kompetens, tid för logistik samt personella- och ekonomiska resurser. Digitala och andra tekniska lösningar kräver särskild kompetens.
- Museets pedagogiska verksamhet och värdskap är avgörande för att kunna erbjuda en utåtriktad verksamhet som håller hög kvalitet. Mot bakgrund av detta bör forskning med inriktning pedagogik/förmedling/kognitionsvetenskap inkluderas i forskningsarbetet som en viktig och värdefull del.
- Det nya museet ska utgöra ett nav för kunskap om Förintelsen och Sveriges roll under andra världskriget. Detta kräver god tillgänglighet för forskares tillgång till material, främst i digital form.
- I utredningen föreslås en bokhandel med specialinriktning. Denna bör i så fall i första hand utgöras av antingen en webbshop, då det är svårt att få ekonomi i en traditionell bokhandel.
- Malmö stad föreslår att Sveriges museum om Förintelsen placeras till Malmö. Det var till Malmö merparten av de överlevande kom, och därför finns ett antal historiska platser i staden som kan knytas till överlevandans berättelser, fotografi och filmer från mottagandet, samt även malmöbornas berättelser. Malmö var en viktig plats även under kriget, som vid den judiska befolkningens flykt i oktober 1943, för flyende motståndsmän, underrättelse- och motståndsrörelse. Många stannade kvar i staden och etablerade ett nytt liv, andra transporterades till flyktingförläggningar på runt om i Skåne och andra delar av Sverige.
- Malmö fortsatte att vara en viktig stad även efter kriget för stora grupper av överlevande från Förintelsen, av olika anledningar anlände de från östra Europa och kom att bosätta sig i staden. Genom detta så har staden en stor nationell och europeisk betydelse för både den judiska och romska befolkningsgruppen. Museet kan inte bara vara av relevans för de som har släktingar som kom hit före juni 1945, utan museet måste spegla historien för de svenskar som antingen direkt eller genom anförvanter har erfarenhet från Förintelsen.

Historik

Skånes närhet till kontinenten och läget vid handelsvägarna i södra Östersjön och utloppen mot västerhavet genom Öresund har gjort att landskapet genom historien haft rika kontakter med sin omvärld och mottagit nya impulser och intryck. Detta har även inneburit att landskapet kommit att beröras av politiska konflikter i närområdet.

De ökade förföljelserna mot judar i Tyskland under 1930-talet medförde att flyktingar sökte sig till Sverige och flera kom via Köpenhamn till Malmö. Romska flyktingar var under denna tid förhindrade att komma in i Sverige beroende på det inreseförbud som instiftades 1914-1954. En

undersökning i polishandlingar från Malmö för åren 1938 och till krigsutbrottet 1939 visar att 50 personer kom som flyktingar från Tyskland. Huvuddelen avvisades direkt i enlighet med 1937 års utlänningslag och i en del fall har det kunnat fastställas att de senare fördes till koncentrationsläger och mördades.

Andra världskriget

I och med det tyska anfallet på Danmark den 9 april 1940 kom kriget i ett slag närmare. Nu fanns tyska trupper på andra sidan Öresund och de allierades bombplan tog ofta vägen över Skåne på väg till sina mål i Tyskland.

Tiden direkt efter det tyska anfallet på Danmark 1940 sökte sig många flyktingar över sundet till Sverige men de flesta återvände efter en tid. Färje- och andra förbindelser som brutits i samband med anfallet återupptogs efter en tid fast i mycket begränsad omfattning. De första åren av den tyska ockupationen var för Danmarks del relativt lindrig och danska myndigheter och institutioner hade fortsatt ansvaret för landet. Detta innebar också att de svenska militära myndigheterna kunde upprätthålla kontakterna med sina danska motsvarigheter och hålla sig väl orienterade om läget på andra sidan Öresund. Efter de tyska motgångarna i kriget skärptes läget på ett dramatiskt sätt genom att tyskarna den 29 augusti 1943 i en blixttaktion övertog det direkta styret av landet. Polis och militär avväpnades och landet stod utan riksdag och regering.

Antalet danska flyktingar i samband med kriget var före den 29 augusti 1943 förhållandevis begränsat och det var främst danska motståndskämpar, förrymda fångar från krigsfängeläger och desertörer som kom. När färjan mellan Köpenhamn och Bornholm passerade genom Falsterbokanalen hände det att personer hoppade i vattnet och därmed tog sig till Sverige. Efter den 29 augusti 1943 ökade flyktingströmmen kraftigt och många danska poliser och militärer flydde över sundet. Genom deras kunskaper och kontakter etablerades nu viktiga flykting- och kurirrutter mellan Danmark och Sverige. Genom sin geografiska belägenhet blev Malmö en av flyktinghjälpens viktigaste knutpunkter och här fanns redan organisationer och nätverk som kunde bistå. Redan den 29 augusti bildades ”Dansk-Svensk Hjaelpfond” av tre föreningar i Malmö som företrädde danska intressen. Bakom fonden stod också flera företag i Malmö med bokförläggaren Einar Hansen som en drivande kraft. Danska skolan inrättades i Lund 1943-45 för danska judiska och andra barn i exil. Den omfattade både grund- och realskola samt gymnasium, med möjlighet att sedan fortsätta studierna på Lunds universitet. Den var ett initiativ av danska myndigheter i förskingringen och förberett av Lunds universitets flyktingkommitté.

Det fullständiga tyska maktövertagandet i Danmark medförde också att fördrivningen av judar nu skulle genomföras fullt ut även i Danmark. I slutet av september blev det trots danska protester beslutat att deportera de omkring 7500 danska judarna. Information läckte dock ut, bland annat från en tysk officer, och omkring 7000 av de danska judarna kunde sätta sig i säkerhet och sedan, ofta med fiskebåtar ta sig över till hamnar på den skånska västkusten. En stor mottagningsstation var Ramlösa Hälsobrunn vid Helsingborg.

Flyktinghjälpen fick nu fastare former och i oktober 1943 bildades ”Dansk-Svensk Flyktingtjeneste” med egen båtplats i Malmö hamn, skyddad från insyn av svenska polis och militär.

Då den svenska nazismen var som starkast i mitten av 1930-talet fick man i valen som mest omkring 30 000 röster och erhöll inte något mandat i riksdagen eller i något landsting. Den

nazistiska rörelsen var också splittrad i flera konkurrerande fraktioner. De största framgångarna nådde man kommunalt med mandat i framförallt landsbygdskommuner. I Skåne fanns en grogrund bland lantbrukare som drabbats hårt av den ekonomiska nedgången och lockades av nazismens fraser om ”bondestammen som urkällan till den nordiska kulturen”. I Malmö fanns organisationen Svensk Opposition ledd av Per Engdahl med ett tydligt antisemitiskt program. Organisationen nådde sin största utbredning under 1941–1942 med omkring 600 medlemmar men i takt med de tyska motgångarna i kriget krympte rörelsen ihop till en liten skara trogna anhängare. Till motkrafterna i Malmö hörde den så kallade tisdagsklubben med chefen för Malmö museum, Ernst Fischer som en av medlemmarna.

De överlevande från lägren

När krigsslutet närmade sig var man beredd på flyktingströmmar till Skåne men man befarade att det främst skulle röra sig om tyska militärer och danska samarbetsmän som flydde undan hämnden och planerade utifrån det. Flyktingmottagande förbereddes i orterna på Skånes västkust.

Samtidigt pågick den hemliga planeringen för att evakuera skandinaviska medborgare ur koncentrationsläger, det som skulle komma att kallas ”Vita bussarna”. Eftersom hemlighållandet var ett villkor från Himmler kunde de civila myndigheterna i Skåne inte informeras förrän på ett sent stadium. Därför blev det en överraskning när så många civila flyktingar kom. Man hade planerat för 20 000 flyktingar vilket visade sig stämma bra med verkligheten, mellan den 16 mars och 5 maj kom 17 383 flyktingar till Malmö.

De togs emot av svensk militär personal och fänriken vid Norra skånska infanteriregementet Stig Andersson gav en ögonvittnesskildring:

”Och så kom då den första färjan. Ingen av oss kunde i sina vildaste fantasier ha drömt om hur fruktansvärd dess last var. Levande skelett, klädda i lump och trasor. Smutsiga och rädda. Många av dem hade ingen aning om vart de kommit. Dom kunde knappast tänka sig annat än ett nytt helvete. Som väl var blev dom snart varse något annat.”

11 maj kom det så kallade ”spökskeppet” S/S Homberg med 1 900 fångar av många nationaliteter. Skeppet hade antagligen varit menat att sänkas av besättningen men drivit omkring i Östersjön under 7 dygn mestadels utan mat och vatten. Flera fångar hade tyfus och två svenska hjälparbetare från Röda korset avled sedan de smittats. Sjukhuset i Malmö tog emot 423 flyktingar under 1945 varav 18 avled.

Passagerarlistorna från de ankommande båtarna tillhör det mest internationellt efterfrågade som finns på Stadsarkivet. Genom dessa har många idag levande kunnat komma i kontakt med och få förståelse om sin släkts historia från tiden före Förintelsen.

Länsstyrelsen fick rekvirera 14 nya lokaler bara i Malmö för att inkvartera flyktingar. Skolor och idrottsanläggningar användes men även Malmö Museum efter initiativ av dess chef Ernst Fischer. Faran för sjukdomar var stor hos flyktingarna som vid ankomsten sanerades med DDT och sedan hölls i karantän under 14 dagar.

Många frivilliga ställde upp i arbetet med flyktingmottagningen och en av dem, Inga Gottfarb som arbetade på en mottagningscentral där det fanns 100 polska kvinnor skrev:

”vad vi frivilliga kunde göra var att prata med de räddade och låta dem tala, ge dem småsaker som choklad, puder, läppstift, hårspännen, näsdukar och små broscher så att de kunde börja känna sig som individer igen.”

Epas chef hade låtit mig ta ut varor för 1000 kr och jag förstod nu att jag använt pengarna väl. Mest hade det blivit puder och läppstift – delvis för att de inte var ransonerade. I efterhand kan jag säga att det kanske var det klokaste jag gjort i mitt yrkesliv som socialarbetare”

De europeiska internflyktingarna fortsatte att komma till Sverige även åren efter 1945. En mycket stor andel av de judiska flyktingarna kom från Östeuropa under årtiondena efter kriget. För den romska gruppen öppnades en möjlighet att komma till Sverige efter 1954, de största grupperna av kvotflyktingarna kom under slutet av 1960-talet från många håll i östra Europa, andra grupper kom som arbetskraftsinvandring. Alla dessa grupper som kom från östra Europa – blodsländerna – delade den Europeiska Förintelsens historia.

Litteratur:

Berglund Joakim: *Quislingcentralen – Nazismen i Skåne på 30- och 40-talet*. Malmö 1994

Landergren Blomqvist Karin: *Flyktingar på Malmö Museum 1945*. Malmö 2002

Reuterswärd Elisabeth: Det svenska mottagandet 1945 av flyktingar från koncentrationsläger. I *Ale, Historisk tidskrift för Skåne, Halland och Blekinge* 2005:3

Sarnäs Anette och Sjöberg Karin (red.) På gränsen mellan krig och fred. Minnesbilder från Malmö 1939-1945. Utg. Av Malmö Stadsarkiv 2015

Schimanski Folke: *Tillbaka till livet. Ramlösa Hälsobrunn – en räddningsstation*. Region Skåne 2010.

Varför Malmö

Idag såväl som under krigsåren utgjorde Malmö porten till Europa. Det var till Malmö och de andra skånska hamnarna som flyktingarna anlände – både innan och under kriget samt i samband med krigsslutet. Om museet ska placeras på en autentisk plats av historisk betydelse har Malmö flera av de mest betydelsefulla platserna. T ex. det hamnområde där många av de danska judarna kom i land efter flykten över Öresund 1943, kajerna där färjorna med transporterna från koncentrationslägren lade till, samt de platser där flyktingarna som kom med de Vita bussarna blev förlagda t ex Malmö Museer och skolor.

Utredningen konstaterar att ”placeringen sänder signaler om hur prestigefylld och prioriterad frågan är”. En ikonbyggnad i Sveriges fönster mot Europa – där Malmö är känt både nationellt och internationellt för sina innovativa och arkitektoniskt intressanta byggnader t ex Turning Torso, BO 01-området, Emporia, Öresundsbron-, vänd mot Öresund och Köpenhamn skulle kunna ge en stark signal om frågans betydelse för Sverige.

I samband med upprättandet av ett nytt statligt Förintelsemuseum så vill och kan både Malmö Museer och Malmö Stadsarkiv utgöra samarbetsparter i det nya museets uppstartsarbete. Detta utifrån att utredningen specifikt poängterar behovet av ett sådant institutionssamarbete och Malmö Stadsarkiv och Museet kan fylla det behovet utifrån dess verksamhet, upparbetade samarbetspartners, arkivets och museets samlingar samt museets bakgrund som

flyktingförläggning. Såväl museet som arkivet har en gedigen kunskap inom insamling, dokumentation och samlingsförvaltning, samt tillgängliggörande såväl analogt som digitalt.

Stadsarkivet och Malmö Museer har tillhandahållit utredningen en redogörelse för vad som finns i samlingarna som har anknytning till Förintelsen. Samlingarna innehåller betydelsefulla handlingar och föremål med direkt koppling, och är därför värdefulla i samband med ett nytt

Om vilka handlar museet?

- För Malmö är det viktigt att det nya museet visar på att Förintelsen drabbade människor från olika grupper i Europa, två grupper var särskilt utsatta; judar och romer. Malmö stad instämmer i meningen ”Olika grupper som föll offer för Förintelsen bör uppmärksammas”. Den judiska och romska Förintelsen måste dock hanteras särskilt. Även övriga grupper som utsattes för Förintelsen måste lyftas fram, såsom funktionsvarierade, HBTQ, politiskt oliktänkande och religiösa grupper.
- Utredningens förslag att det genom tillfälliga utställningar även ges möjlighet till att andra historiska händelser kan lyftas fram, dock utan att denna verksamhet tar över från huvudsyftet är bra.
- Utredningen fokuserar på de personer som kom hit senast maj 1945. Genom denna begränsning missas berättelser från överlevande och eller deras ättlingar som är boende i Sverige men som kom hit senare. Genom ett vidare perspektiv så får man även in den romska historien, då romerna inte tilläts invandra förrän 1954.

Det nya museets innehåll

”Förintelsen ska behandlas i en bred historisk kontext” bör ersättas med ”Förintelsen bör behandlas i sin historiska kontext”

Skapande av samlingar/samlingarnas innehåll

Museet bör få stort mandat att låna in musei- och arkivmaterial från andra statliga museer/bibliotek/arkiv. När det gäller arkivhandlingar så behöver inte insamlandet avse original då digitalisering och förmedling ger möjlighet att bli en del av internationella forskningskluster. Malmö stad håller med om att samarbete ska etableras med internationella arkiv, bibliotek och museer för utbyte av databaser, utställningar och samlingar.

Det är viktigt att bygga samarbete med berörda organisationer för att möjliggöra insamlande av såväl materiellt som immateriellt material från grupper som utsattes för Förintelsen, som att en bärande del i museet måste vara interaktivitet med de grupper som museet avser.

Verksamhetens internationella karaktär bör lyftas fram i all verksamhet. Det är viktigt att det finns en tillräcklig språkkompetens på det nya museet för skapande och utbyte av digitala och analoga samlingar.

Det är bra att utredningen lägger mycket stort vikt vid att museet ska förmedla kunskap om och forska kring Sveriges relation till Förintelsen baserat på minnen och berättelser från de överlevande från Förintelsen med anknytning till Sverige. För att möjliggöra gedigen forskning och kunskapsuppbyggnad utifrån historiskt material behövs uppbyggnad och tillgång till egna samlingar utgöra grunden för förmedling och annan publik verksamhet. På Malmö Museer och Malmö Stadsarkiv samt även på andra verksamheter i Malmö såsom AutoImages har vi bedrivit tidskrävande källforskning i samband med bokpublikationer och utställningsproduktioner då de lokala och regionala källorna antingen ännu är så obeforskade eller inte tidigare har samlats in. (tex. inför utgivandet av ”På gränsen mellan krig och fred. Minnesbilder från Malmö 1939-1945” eller utställningen “Välkommen till Sverige”). Under 2020 Vittnesmål och föremål till samlingarna lämnas fortfarande löpande in till Stadsarkivet och Museet. Under 2020 så visar Malmö museer “Speaking Memories - Förintelsens sista vittnen” medan Stadsarkivet visar “Jag kom ensam”, en utställning om judiska flyktingbarn som kom till Sverige 1938-1939

Forskning

I och med murens fall, och att ryska och östeuropeiska arkiv öppnats upp samt att sekretessgränser håller på att löpa ut, så finns nu ett mycket stort utforskat källmaterial tillgängligt. Materialet visar också på Förintelsens stora geografiska spridning och vikten av att forskningen kring den sker med ett internationellt perspektiv. Förintelsen är ett unikt historiskt fenomen och för att kunna förstå Förintelsen måste den beforskas av forskare från många olika discipliner. I den forskningsmiljö som ska skapas behöver humanistiska forskare möta samhällsvetenskaplig forskning, ekonomisk forskning möta språkvetenskaplig och filosofisk.

Malmös fysiska/geografiska läge och dess nuvarande och historiska roll som port till Europa gör staden mycket väl lämpad som hemvist för ett museum med internationell forskningsinriktning. Det är mycket viktigt att ett nytt museum idag verkligen utnyttjar de möjligheter till samverkan och samarbete som digitaliseringen ger. Utgångspunkten för det nya museet bör vara att i första hand arbeta med digitala, inte analoga samlingar. Genom detta kan det nya museet också naturligt bli delaktigt i den omfattande digitaliseringen som har skapat enorma digitala arkiv lätt tillgängliga för forskare från hela världen (ex. European Holocaust Research Infrastructure, RomArchive och United States Holocaust Memorial Museum). Förhoppning är att digitalisering och AI kommer att skapa nya möjligheter att sammanställa och bedriva nya former av forskning.

I Öresundsregionen finns flera internationellt starka forskningsmiljöer som det nya museet skulle kunna bygga samarbete med. Vid Lunds universitet har bedrivits omfattande forskning kring Förintelsen under de senaste decennierna. Ett exempel på detta utgörs av ett av de mest omfattande forskningsprojekt som bedrivits i Sverige i modern tid: ”Förintelsen och den europeiska historiekulturen”. I Köpenhamns universitet finns ett antal olika forskningsprojekt med inriktning på Förintelsen.

Utredningen pekar på behovet av att det finns beläget i en region med stark forskningskoppling. I Öresundsregionen finns ett stort antal starka lärosäten. Såväl i Malmö som i Lund finns viktiga universitetsbibliotek, samt vid Raoul Wallenberg Institutets huvudkontor i Lund - en verksamhet med internationellt renommé. Inom några få år kommer Fehmarn Bält-förbindelsen att knyta ihop Norden med Tyskland m fl länder, och därmed än fler universitet och högskolor av hög relevans.

Införandet av ett nytt museum med stark forskningskoppling skapar möjlighet till att lyfta in forskning med inriktning på pedagogik/förmedling, så att forskningen om Förintelsen kompletteras med forskning om att förmedla Förintelsen.

Kunskapsförmedling/Kunskapsutveckling

Utredningen behandlar i mindre utsträckning själva den publika museiverksamheten, och de resurser som anges för detta är otillräckliga, t ex gällande personal för pedagogik och värdskap. För att Sveriges museum om Förintelsen ska få det genomslag och den betydelse som åsyftas krävs en fördjupning av hur det ska organiseras och hur resurserna ska fördelas. Det är också viktigt att museets internationella karaktär samt dess inriktning med fokus på Förintelsen av judiska och romska folkgrupper speglas i att en tillräcklig språkkompetens finns så att relevanta språk är företrädade i utställningarna och i värdskapet. Det kommer att finnas en förväntan hos allmänheten på museet i dess förmedlande uppdrag.

Utredningens förslag om inrättande av en professur samt finansiering av doktorandtjänster är positivt, samverkan kan ske med Malmö universitet eller Lunds universitet. Viktigt att professuren har internationell prägel. Malmö ligger i en forskningsintensiv region från Hamburg över Roskilde – Köpenhamn till Malmö-Lund. I Malmö finns ledande forskning inom mänskliga rättigheter och Raoul Wallenberg Institutets huvudkontor finns i Lund.

Pedagogiskt uppdrag

Det är viktigt att det nya museet har ett tydligt uppdrag att möta barn/unga från hela landet. Det nya museet behöver i samverkan med verksamhet från utbildningsverksamheterna utveckla nya metoder för att bemöta fördomar där de finns.

Etablering av museet i Malmö skapar en möjlighet att utveckla ett naturligt besöksmål på vägen för svenska skolklasser och vuxna på väg till Förintelsens minnesplatser i Europa, och på det sättet tjäna som en gedigen introduktion. Museet skulle även kunna bygga upp en verksamhet för att planera och erbjuda resor kopplade till Förintelsens minnesplatser.

Byggnad/placering

Om museet ska placeras på en autentisk plats av historisk betydelse har Malmö flera av de mest betydelsefulla platserna, t ex. platser som har samband med den judiska flykten över Öresund 1943 och hamnområden där färjorna med transporter från koncentrationslägren lade till, samt de platser där flyktingarna som kom med de vita bussarna blev förlagda t ex Malmö Museer och skolor. Spåren av andra världskriget finns ännu i stadsmiljön och runt Skånes kuster i form av den s k Per Albin-linjen.

Utredningen konstaterar att ”placeringen sänder signaler om hur prestigefyllt och prioriterad frågan är”. En ikonbyggnad i Sveriges fönster mot Europa – där Malmö är känt både nationellt och internationellt för sina innovativa och arkitektoniskt intressanta byggnader t ex Turning Torso, BO 01-området, Emporia, Öresundsbron-, vänd mot Öresund och Köpenhamn skulle kunna ge en stark signal om frågans betydelse för Sverige. Museibygnaden kan antingen bestå av en befintlig byggnad med stort arkitektoniskt värde, eller i en ny för ändamålet utformad byggnad. I Malmö finns flera olika historiska miljöer som kan vara lämpliga, ex. området kring den gamla ångbåtskajen, eller i närheten av de platser dit de flyktingar som kom till Sverige via de vita bussarna fick sin förläggning som exempelvis Malmö Museer.

Det finns tillfälliga lokaler för museet i attraktiva centrala lägen, dessa lägen möjliggör också för samarbeten med såväl Malmö Muser som med Malmö Stadsarkiv om magasinering för bibliotek, arkiv som museiföremål, pedagogisk utveckling mm.

Malmö stad håller med om att det är viktigt att förlägga museet på en plats med i för sammanhanget historisk betydelse. Vidare att det finns en närhet till universitet för möjligheterna till samverkan samt att det finns möjligheter till hög publiktillströmning, inte minst av skolelever.

Däremot anser inte Malmö stad att det är en bra lösning att ha ett huvudmuseum och flera filialer då detta kommer att vara resurskrävande, och därmed riskerar att påverka huvudmuseet negativt. Däremot bör det vara självklart att Sveriges museum om Förintelsen samverkar i ett starkt nationellt nätverk av museer och andra organisationer, ett arbete som bör koordineras av det nya museet.

Malmö har mycket goda förutsättningar att utgöra en beskrivna platsen. Såväl Malmö som Skåne i övrigt påverkades såväl innan som under och efter andra världskriget genom sin geografi och historiska anknytningar. Här finns minne bevarade hos befolkningen – genom de överlevande som kom och deras ättlingar, de som redan bodde i området vars berättelser inte i någon högre grad har insamlats eller beforskats.

I samband med den Judiska flykten från Danmark i oktober 1943 kom många till Malmö. Och de vita bussarna kom till Malmö vid krigsslutet, ca 15 000 personer kom och emottogs av sjukvårdspersonal, polis, och andra yrkesgrupper. Det finns i något fall minnesmärke, bl a vid stranden på Sibbarp där många judiska flyktingar landade. Det finns ett rikt arkivmaterial bestående av polisintervjuer, fotografier och filmer samt föremål – både på Malmös Museer och Stadsarkivet, men även på UB – universitetsbiblioteket i Lund och Ravensbrück-samlingen på Kulturhistoriska föreningen i Lund. Även de andra stadsmuseerna i Skåne har material, då samtliga hamnar var berörda på olika sätt. Skåne har ett gott samarbete mellan museerna, och det finns ett utvecklat och aktivt ABM-nätverk (arkiv, bibliotek, museer).

Dokumentärfilmbolaget Auto Images är hemmahörande i Malmö. De har producerat dokumentärfilmerna Hoppats Hamn och Every Face has a Name – filmer från när de vita bussarna anlände, och berättelser av överlevare och de malmöbor som minns.

Sedan 2015 står en av de vita bussarna utanför Malmö Museer, och besökarna kan genom ta del av bussförarnas inspelade berättelser. Inne på museet finns en permanent utställning Välkommen till Sverige, en del av den större utställning som visades vid 70-års minnet av krigsslutet. Malmö Museer tar varje (normalår) emot ca 500 000 besökare varav ca 160 000 är barn och unga, många av dem skolelever. Malmö Museer har under en lång rad av år arbetat med pedagogisk verksamhet med utgångspunkt från mänskliga rättigheter och Förintelsen, och har ett etablerat samarbete med såväl Judiska församlingen som RIKC- Romskt Informations- och

Kunskapscenter i Malmö. Till Malmö Museer kommer årligen släktingar till överlevande som kom med de vita bussarna, och de kommer från hela världen då många utvandrade. De har möjlighet att få särskilda visningar, och det finns medarbetare med specialkompetens som tar om hand om besökarnas ofta känslosamma och starka upplevelser. Även Stadsarkivet har stora besöksströmmar och en pedagogisk verksamhet med anknytning till Förintelsen.

Malmö kulturinstitutioner har sedan många år arbetat med mänskliga rättigheter, t ex genom att 2010 bli en plats för fristadsförfattare/journalister och från 2014 inrätta ytterligare ett stipendium inriktat till hotade utövare inom övriga konstformer. Vidare har Stadsarkivet numera ett internationellt Räddningsarkiv, och bygger nu även upp ett Yttrandefrihetsbibliotek. Malmö Museer har samarbetat under 20 års tid med District Six museum i Kapstaden – ett ömsesidigt givande utbyte.

Malmö kan i en uppbyggfas erbjuda tillfälliga lokaler, kunskap och teknik varför en temporär verksamhet kan inledas 2021.

Det finns i Malmö en hög kompetens inom pedagogik med inriktning på de vita bussarna, Förintelsen och mänskliga rättigheter. Redan idag finns utställningen Välkommen till Sverige, och Malmö Museer erbjuder möjlighet till skraddarsydd besök och guidningar för såväl överlevnarnas anhöriga som skolbesök och andra besök i vilket ingår möjlighet att sitta i den vita buss som står utanför Malmö Muser. Vidare ett stort film- och fotografiskt material, samt ändamålsenliga magasins-, konserverings- och arkivlokaler. Såväl Stadsarkivet som Malmö Museer har dessutom hög digital kompetens för en första insamlingsfas. Malmö Stadsarkiv har också en ändamålsenlig digitaliseringsstudio för AV-material.

Det är endast om det nya museet placeras i anslutning till sin modermyndighet som det finns fördelar med samverkan kring verkstäder/magasin/arkiv. Genom samverkan med annan statlig eller kommunal verksamhet kan samma fördelar finnas vid placering i Malmö.

Registreringscentralen i Skåne – Regis är en viktig resurs i arbetet med att digitalisera material. Regis ekonomisk förening bildades 2000 på initiativ av de museer i Skåne som har uppdrag som länsmuseum; Regionmuseet i Kristianstad, Kulturen i Lund samt Malmö Museer samt Stiftelsen Hadar. Medlemmarna har inga krav på vinstutdelning utan eventuella vinster återinvesteras i företaget. Verksamheten medverka till ökad integration och delaktighet för personer med funktionsnedsättning i utbildning och arbete samt att vara en resurs i rehabiliteringskedjan. Regis har idag 52 anställda som arbetar inom områdena registrering, digital bildhantering och GIS åt ett trettiotal uppdragsgivare.

Malmö stads kulturförvaltning har sedan lång tid ett aktivt samarbete med relevanta föreningar samt Judiska församlingen och RIKC. Vidare finns nätverk med andra museer i Skåne och övriga Sverige samt på danska sidan av Öresund t ex Dragör museum – en ort varifrån många judar flydde 1943 till den svenska sidan. Genom att etablera verksamheten i Malmö, där det redan finns integrerade kulturinstitutioner inom såväl arkiv, bibliotek och museer samt lämpliga lokaler för en ny verksamhet att etablera sig i - finns mycket goda förutsättningar för att det nya museet ska kunna etableras på kort tid. Det är viktigt att se till att den nya verksamheten får ett brett uppdrag i sitt insamlingsarbete så att alla perspektiv täcks in.

Malmö den 17 juni 2020

Katarina Carlsson och Adam Hidestål